

AKOB

AKDENİZ OPERA ve BALE KULÜBÜ KÜLTÜR - SANAT DERGİSİ
Mediterranean Opera and Ballet Club Culture and Art Magazine

32

PRIMO UOMO SİSTİNE ŞAPELİ VE SOPRANİST MUSTAFA

Bölüm 2

KİTAP: DÜNYANIN BÜTÜN SABAHLARI

Pascal Quignard

LEYLA GENCER'İN OPERA DÜNYASI

LEYLA GENCER'S
OPERA WORLD

CEMAL REŞİD'İN 2 OPERASI

SÖYLEMEDEN YAPMAK
ve ZEYBEK

SİNEM ALTAN Triumph in Berlin

TÜRKİYE GENÇLİK FİLMARMONİ ORKESTRASI İLE
GENÇ BESTECİMİZ

SİNEM ALTAN'IN BERLİN ZAFERİ

PRIMO UOMO SİSTİNE ŞAPELİ VE SOPRANİST MUSTAFA

2. BÖLÜM

Ömer Eğecioğlu
Santa Barbara, CA, ABD
omer@cs.ucsb.edu

MUSTAFA'NIN YAŞAM HİKÂYESİ

Basında yer alan yazılar dışında Mustafa üzerine en geniş kapsamlı bilgiyi Alberto De Angelis'in 1926'da yayınlanan *Domenico Mustafâ - La Cappella Sistina e la Società Musicale Romana* kitabında bulmak mümkün.

Sopranist Mustafa'nın hayatına bir göz atalım.

Domenico Mustafa, İtalya'nın denize kıyısı olmayan orta kesiminde yer alan Umbria bölgesinin Perugia kenti yakınlarında Sellano'da doğdu. Doğum tarihi 16 Nisan 1829. Babası Francesco Mustafa, annesi ise Petronia Vitali. Mustafa'nın Giuseppe ve Vincenzo adlı iki amcası var.

Mustafa'nın küçüklüğüne ve kaç yaşında hadım edildiğine dair bilgi yok ama bu işlemin 1840'dan önce yapılmış olması akla yatkın. Bunu takiben çocuk Roma'da ses hocası soprano kastrat Giovanni Matteo Tubilli ile uzun yıllar çalıştı. Ardından Francesco Bassily'den kompozisyon öğrendi. Onüç yaşında Giulia Şapeli korosuna, ardından da Anagni katedrali korosuna girdi. Sesi "hoş ve tatlı" olarak niteleniyordu. Zaten bu küçük yaştaki başarısı sesinin kalitesinin erken anlaşıldığını gösteriyor. Mustafa müzik çalışmalarına Giuseppe D'Addrizza ile devam etti, Sevario Mercadante'den dersler aldı. Sesinin en etkili olduğu söylenen perde, "Orta Do" üzerindeki iki oktav arasındaydı (C4-C6). Mükemmel nefes kontrolü vardı. Solist olarak Handel'in müziğini yorumlamasındaki üstünlüğü ve antik müziğinin süslemelerindeki virtüozlüğüyla tanındı.

14 Mart 1848'de Vatikan'da Papa'nın şahsi müzik topluluğu olan Sistine Şapeli Korosu'na alındı. Kısa bir zaman içinde sesi, zekâsı ve bestecilik yeteneği ile yükseldi. Kendinden önce gelen yönetmen Giuseppe Baini'nin 1844'te ölümünden sonra koroyu fiilen idare eden Mustafa, 1860'da Papa XIII. Leo tarafından koronun yönetmenliğine atandı. Aynı zamanda Roma'daki "Società Musicale Romana" müzik kuruluşunun başkanı ve yaşam boyu şeref üyesi seçildi.

Papa IX. Pius'in 1878 yılı başındaki kararı ile Şapel'in yaşam boyu müzik direktörü "Direttore Perpetuo" görevine getirildi.

Zamanla koro üyeleri ile arasında anlaşmazlıklar çıktı. Mustafa'nın Şapel ile olan ilişkisi 1883-91 yılları arası inişli çıkışlı geçti ve bir süre için Roma'dan ayrıldı. Bir dergide 1891 yılında Mustafa'nın on sene kadar süren bir aralıktan sonra Papa tarafından tekrar Roma'ya çağrıldığını, 10 Nisan 1891 akşamı Roma'da Mustafa'nın yönetminde Palestrina'nın *Pope Marcellus Mass*'ini söyleyen Sistine Şapeli Korosu'nun eski günleri aratmayacak kadar iyi olduğunu yazıyor.

Mustafa aynı zamanda bir besteciydi. Zamanında çok beğenilmiş eserleri arasında “*Miserere*” (1855), “*Dies Irae*” (1861) ve “*Tu es Petrus*” (1867) vardır.

Domenico Mustafa'nın Sistine Şapeli Korosu'na yaşam boyu yönetmen ("Direttore Perpetuo") atandığı yıl olan 1878'de çekilmiş portresi.

MUSTAFA'NIN SESLENDİRDİĞİ ESERLERDEN ÖRNEKLER

Mustafa 1856'da, Ravenna'da Mercadante'nin bir dini eserinde solist olarak yer aldı. 1868'de kendi bestesi olan “*Tu es Petrus*” Roma'da St. Peter kilisesinde seslendirildi. Bu icrada Papa'nın müzisyenlerine ek olarak Roma'daki çeşitli kiliselerinden sağlanan 300 çocuk da söylemişti. 1875'te Roma'da Gaspare Spontini'nin *La vestale*'ini seslendirdi. Bunları 1876'da Handel'in *Messiah*'ı, 1877'de Spontini'nin *Fernando Cortes*'i ve 1879'da Handel'in oratoryosu *Israele in Egitto* takip etti.

Domenico Mustafa'nın başkanı ve yaşam boyu şeref üyesi olduğu Roma şehrinin müzik organizasyonu Società Musicale Romana'nın mührü.

17 Mayıs 1880'de Palestrina'nın Roma'da dikilen büstünün açılışında yapılan kutlamalarda yönetmeni olduğu Società Musicale Romana ile Franz Liszt (“*Cantantibus Organis*”), Ambroise Tomas (“*Preludio per organo*”) Charles Gounod (“*Miserere*”) gibi müzisyenlerin bu etkinlik için özellikle besteledikleri eserleri seslendirdi.

Mustafa ve Sistine Şapeli Korosu 1893'te Chicago şehrinde yapılan Dünya Fuarında sahnede yer almak üzere Amerika'ya davet edildiler ama bu ziyaretin gerçekleştirilmesi çeşitli nedenlerle mümkün olmadı.

Giuseppe Verdi ve Domenico Mustafa alıcıları ile iynbir olan Montecatini'de.

Mustafa, 1901 Mart'ında Santa Maria sopra Minerva'da, hayatını 1901'in başında kaybetmiş olan büyük opera üstadı Giuseppe Verdi'nin anısına bestecinin *Pater Noster*'ini yönetti.

ŞAPEL'DEN AYRILIŞ

1898'in başlarında Mustafa'nın Sistine Şapeli'ne katılmasının ellinci yıldönümü kutlandı. Ama aynı senenin sonunda kendisiyle anlaşamadığı Şapel üyesi Lorenzo Perosi ile beraber çalışmak durumunda bırakıldığı için istifa etmek istedi. Papa onun gönlünü alarak koroyu Perosi ile beraber yönetmeye razı etti. Perosi ile Kilise müziğinin reformu üzerindeki anlaşmazlıkları devam ediyordu. Mustafa 1899'da pozisyonundan tekrar istifa etti, ama Papa bu sefer de istifasını kabul etmedi.

1902'nin sonunda Perosi ile olan anlaşmazlıkları had safhaya varınca nihayet Şapel'in yönetmenliğinden ayrıldı ve yerini Perosi'ye bıraktı. 1903'un başında emekli oldu. 1860'dan itibaren yaz aylarını Perugia'daki Montefalco'da geçirmeye başlamıştı. Emekli olunca Montefalco'da almış olduğu eve

yerleşti ve fahri vatandaş seçildiği bu kentte çeşitli görevler aldı, mahalli işlerle uğraştı.

Mustafa zeki, terbiyeli ve hoş sohbet bir insandı, çok karizmatik bir kişiliğe sahipti. Besteciliğinin ve ses hocalığının yanısıra müzik teorisi ve müzik tarihi bilgisi derindi.

DE ANGELIS'TEN MUSTAFA

Alberto De Angelis, Domenico Mustafa üzerine yazdığı 1926 tarihli kitapta sopranistin vaftiz belgesini verdiği gibi babasıyla olan ilişkisini, çocuk Mustafa'ya söylenen yalanları ve Mustafa hakkında güvenilir kişilerden duymuş olduğu anekdotları veriyor:

“Domenico Mustafa, 1829'nin Nisan ayında, Sellano (Foligno) bucağına dört kilometre kadar uzaklıktaki Sterpara adlı küçük bir mezrada doğdu. Ormanlarla çevrili bu köyün nüfusu sadece yedi aileden oluşmaktaydı. Domenico Mustafa'nın hayata gözlerini açtığı mütevazî ev [1926] günümüzde Domenico Fermani adlı birisine ait. Mustafa ailesinin kökeni Cello di Postignano'da, Francesco, Giuseppe ve Vincenzo kardeşlerin kurmuş olduğu iç fakir aileye gidiyor. 27 Ağustos 1827'te çiftçi Francesco, Sterpara'da Petronia Vitali ile evlendi. Domenico Mustafa bu evlilikten doğdu. İlk iki aileden günümüzde bir iz kalmamış bulunuyor, sadece Vincenzo'nun ailesi tarafından Üstad Mustafa'nın yeğen oğulları hayatta.

Domenico Mustafa'nın Sistine Şapeli Korosu'na katılmasının 50. yılı olan 1898'de çekilmiş bir fotoğrafı.

Mustafa'nın nasıl hadım olduğuyla ilgili çeşitli rivayetler var. Bunların en yaygını Mustafa'nın kırdan kendi başına oynarken bir domuz tarafından ısırılıp erkekliğini kaybettiği; bir diğeri ise özürlü doğduğu için bir cerrah tarafından hadım edilmesi gerektiği. Bir söylenen de - ve bunu Mustafa da hiç bir zaman inkar etmedi - Mustafa'nın babası tarafından bilerek ve isteyerek hadım ettirilmiş olduğu. Bugün artık uygulanmasa bile, 19. yüzyılın ortasına kadar fakir ailelerin bir umudu, bu vicdansız operasyonun yapılmasından sonra çocuklarının ileride soprano olarak sahnede veya kilisede çok para kazanma ihtimaliydi.

Mustafa mükemmel bir fiziğe sahip olduğu halde - heybetli ve şahin bakışlıydı, sağlıklı ve neşeli bir yapısı vardı - haiz olduğu üstün vasıflar onu hiç bir zaman teselli etmedi. Başına gelen talihsizliğin yaşamı boyunca aklından hiç çıkmayan ızdırabı, şüphesiz karakterindeki duyarlılığın ve bazı tuhaflıkların nedeni olarak görülmelidir.

Bana Gino Moldani'nin anlattığına göre, bir gün öğle yemeği sırasında Mustafa'nın talihsiz eksikliğinin bahsi geçince, meyve soymakta olan üstad elindeki bıçağı öfkeyle havaya kaldırarak 'Eğer babamın bana bunu yapacağını biliyor olsaydım elimdeki bu bıçakla onu öldürmekte bir an tereddüt etmezdim' diye bağırmişti.

Baron Rudolf Kanzler bana bir kez Mustafa'nın, onu mali yatırım olarak hadım ettirdiği için babasını tüfkle tehdit ettiğini duyduğunu söyledi. Bu Barona olaya şahit olan ve Mustafa'yı yatıştırarak bir trajedinin önünü alana Maestro Capocci tarafından nakledilmiş.

Mustafa'nın babasına herhangi bir sevgi bağı ile bağlı olduğuna dair hiç bir bilgi yok. Hatta babası Montefalco'da kendisini ziyaret ettiği zaman, Domenico Mustafa onu arkadaşlarına tanıştırmaktan utanmış ve bu ziyaret süresince evde saklanarak yüzünü bile göstermekten çekinmiş.”

MUSTAFA'NIN DOĞUM BELGESİ

De Angelis, kitabında Sellano'da tutulan kilise kayıtlarından Mustafa'nın doğum belgesini de veriyor. Bu belgenin içeriği özet olarak şöyle: Sellano bucağının vaftiz kayıtlarından alınmış 1829 yılı 16 Nisan tarihli belgeye göre Mustafa'nın babası Sterpara köyünün Postignani yokuşunda yaşayan Francisco Mustafa, annesi ise Francisco'nun eşi Petronilla Vitali. Bebeğin kayda düşülen adı Dominicus Felix Pachalis (Burada Pachalis'in “paşa” ile bir ilgisi yok, Latince “Pacha”

olan Paskalya'dan geliyor. (Mustafa'nın vaftiz kaydının yapıldığı tarih 16 Nisan 1829, o yıl Paskalya ise 19 Nisan'a düşüyormuş, bu nedenle ismine eklendiği düşünülebilir.) Mustafa'nın vaftiz babası Napolili Vincent Viscina Bondi, vaftiz anası ise Apani köyünden Dominic Stefano'nun kızıymış.

1870'lerden Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar süren "Belle Époque" döneminin en ünlü sopranolarından Emma Calvé'nin (1858-1942) portresi (Henri Cain, 1890).

BELLE ÉPOQUE VE EMMA CALVÉ

Fransızca "Belle Époque," yani "güzel dönem," 1870'lerin başından Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasına kadar Avrupa'da, özellikle de Fransa'da yaşanan rafine kültürel hayatın ve artistik gelişmelerin devri anlamına gelir. Göreceli bir bolluğun olduğu bu zamandaki uluslararası dengeyi, ekonomik rahatlığı ve elegansı dile getirir.

Belle Époque'un en ünlü sanatçılarından birisi Fransız operatik soprano Emma Calvé'dir (1858-1942). Fakir bir aileden gelen ve çocukluk yıllarında İspanya'da yaşayan Calvé'nin adını opera dünyasında duyurması oldukça zaman almıştır- örneğin Calvé Paris Konservatuarı'na öğrenci

olarak kabul edilmemiştir. Profesyonel olarak sahneye ilk 1882'de Brüksel'de Charles Gounod'nun "Faust" operasında *Marguerite* olarak çıkan sanatçı, üne Pietro Mascagni'nin "Cavalleria rusticana"ında Santuzza, Ambroise Thomas'ın "Hamlet"inde *Ophelia*, ama en önemlisi Bizet'nin ateşli *Carmen*'i olarak kavuşmuştur. Üne kavuştuktan sonra Avrupa sahneleri kadar İngiltere ve Amerika sahnelerinde de sık sık yer almış, 1925'te sahneden ayrıldıktan sonra şan dersleri vermiş ve anılarını kaleme almıştır.

Jules Massenet'in Emma Calvé için bestelediği ve prömiyeri 1897'de Paris'te yapılan "Sapho" operasının a şii. Eserin librettosu Alphonso Daudet'in aynı başlıkla romanından alınmıştır.

CALVÉ'NİN ANILARINDA MUSTAFA

Emma Calvé, "dördüncü ses" denen özel nitelikteki ses dizisinin tekniğini 1891'de Roma'da Mustafa'dan nasıl öğrendiğini özgeçmişinde anlatır.

Önce "dört" sayısının bu bağlamda ne ifade ettiğine bakalım. Vokal teknikte ses üretme metodunun pesten tize doğru giderken doğal olarak değiştiği noktalardan oluşan ve *register* adı verilen kesintiler vardır. Bunların aralarındaki sesler ise insan yapısı gereği, yani yine doğal olarak, birbirinden farklı metotlarla çıkarılır. Bunlar "göğüs sesi," "orta ses," "kafa sesi," veya "birinci ses," "ikinci ses" gibi değişik alanlara ayrılır. Bu değişik alanlardaki sesleri çıkarmak farklı teknik gerektirdiği gibi, birinden ötekine pürüzsüz geçebilmek doğal yetenek ve ayrıca uzun süre çalışma gerektiren bir iştir.

Normal olarak registerler arası ikiye veya sonuncusu “üçüncü ses” olmak üzere üçe ayrılan bu seslere ek olarak, bir de çok tiz notalardan oluşan ve kastratların kendilerini gösterdikleri alana giren bir “dördüncü ses” söz konusudur. Soprano Emma Calvé’ye Mustafa tarafından öğretilen “dördüncü ses” işte bu ses oluyor.

Calvé, Mascagni’nin “L’Amico Fritz” operasının prömiyerinde kendisi için yazılmış olan Susan karakterini seslendirmek üzere 1891 yılında Roma’ya gelmişti. Costanzi Theater’deki temsillerden sonra bir süre Roma’da kalan sanatçı anılarında şöyle diyor:

“Kutsal Şehir’de sık sık Sistine Şapeli Korosu’nu dinlemeye gittim. Hepsi hayatta kalmış son kastratlardan oluşan koro o zamanlar Mustafa adlı bir Türk’ün idaresindeydi. Harika, hatta meleklere yakışacak bir yüksek tenor sese sahipti - ne erkek ne de kadın sesi gibi - ama coşkulu bir enerjiye sahip, koyu, gizemli ve dokunaklı bir ses. Klasik kilise müziğini, özellikle Palestrina’yı hayret verici bir şekilde söylüyordu. “Dördüncü ses” adını verdiği çok ilginç bazı seslere sahipti - tuhaf, cinsiyeti olmayan tonlar, insanüstü ve esrarengiz!”

Emma Calvé, Jules Massenet’in “Hérodiade” operasında Salome rolünde. Le Theatre dergisinin kapağı, 1903.

Bu yeteneğinden o kadar etkilendim ki ondan ders almaya karar verdim. Sorduğum ilk soru bu ilahi sesleri nasıl çıkarabileceğimdi. ‘Bu çok kolay,’ diye cevap verdi. ‘Ağzın kapalı olarak hergün iki saat çalışman yeter. O zaman on yıl kadar sonra bu notalarla birşeyler yapabilirsin.’

Bu pek yüreklendirici değildi!

‘Çok teşekkür ederim!’ dedim. ‘Bu hızla ben hiç bir zaman öğrenemem! Çünkü bu kadar sabrım yok.’ Ama karakterimin kuvvetli öğelerinden birinin azim olduğuna inanıyorum.

Çalışmaya koyuldum. İlk denemelerim acınacak gibiydi. Annemin söylediğine göre çıkardığım sesler hasta bir kedinin miyavlaması gibiydi. Fakat iki sene sonra bu yeni becerimi kullanmaya başladım. Bu zor sanatın ustalığına ise ancak üçüncü yılın sonunda varabildim.

O zamandan bu yana büyük başarıyla kullandığım bu çok özel sesler normal ses dizilerinde pek bulunmaz. Bu tekniği öğrencilerime öğretmek için çok uğraştım, ama bunları çıkarmayı becerecek bir genç sanatçıya hiç rastlamadım. Roma’da öğrencilik yaptığım zamanlarda arkadaşlarımdan birisinin “dördüncü sesin” göz boyamadan başka birşey olmadığını söylediğini duymuştum. Moralim bozulmuş şekilde bunu Mustafa’ya aktardım. ‘İstedikleri kadar hırlasınlar!’ dedi. ‘Dostlarımız bizim başarılarımıza göz boyamaca derler ama kendileri ne hikmetse bunu yapmayı beceremezler. Becerdikleri anda ise yaptıklarının adı üstün yetenek olur çıkar!’”

DÖRDÜNCÜ SESİN KAYDI

Emma Calvé’nin “dördüncü sesi,” bedenden ayrılmış, cinsiyetsiz, esrarengiz bir sestir. Bu sesi günümüzde de duymak mümkün! Fransızların “petites notes flûtées” olarak nitelediği bu sesler kemanda çıkarılan harmonik seslerine benziyor. Emma Calvé - Diva de la Bella Epoque adı altında Fondation France Telecom MM-30365 olarak 1990 yılında yayınlanan CD’de, Calvé’nin sanatından çok sayıda örnek bulunuyor. Bu kayıtların orijinal kayıt kalitesinin düşük olmasının yanısıra kaydedildiği 1908 yılında Calvé’nin 50 yaşında gelmiş olduğunu ve sesinin artık en parlak zamanındaki kalitede olmadığını unutmamak gerekir. Bu CD’de yer alan Gounod’nun ve Bizet’nin bazı eserlerinde Mustafa’nın Calvé’ye öğrettiği sesler kullanılıyor.

“Kutsal Şehir’de sık sık Sistine Şapeli Korosu’nu dinlemeye gittim. Hepsi hayatta kalmış son kastratlardan oluşan koro o zamanlar Mustafa adlı bir Türk’ün idaresindeydi. Harika, hatta meleklere yakışacak bir yüksek tenor sese sahipti - ne erkek ne de kadın sesi gibi - ama coşkulu bir enerjiye sahip...”

Emma Calvé

1955 yılında Emma Calvé'yi konu alan Opera dergisinin kapağı.

TÜRK MUSTAFA REFERANSLARI

Domenico Mustafa'dan "Türk" olarak bahseden sadece Calvé değil. 20. yüzyılın ilk birkaç yılında aktif olan sopranistlerden bahsederken Dierk Rabien doktora tezinde Mustafa'dan "*Türk kastrat Domenico Mustafa*" şeklinde söz ediyor.

Yazar Jürgen Kasting de tenor Luciano Pavarotti hakkında yazdığı kitapta "*Sistine Şapeli'nden çıkan son kayda değer kastrat 1902'ye kadar koronun yöneticisi kalan ve Türkiye'den gelen Domenico Mustafa'ydı*" diyor.

Bazı yazarlar da Calvé'nin anılarındaki "*Mustafa adlı bir Türk*" sözlerinin doğru olduğunu varsayıp kaynak olarak kullanmışlar. İngiliz müzik eleştirmeni Desmond Shawe-Taylor, Calvé'nin göğüs sesini "*şuh, olgun, koyu, bal kıvamında*" olarak niteliyor. Daha sonra Calvé'nin hayatından olaylar aktarırken, sanatçının Roma'da Sistine Şapeli Korosu'nun yönetmeni olan Türk kastrat Domenico Mustafa'ya hayran kalıp kendisinden dersler aldığını söylüyor.

Bir başka İngiliz kaynakta da Emma Calvé'nin Roma'da dinlediği Mustafa'nın sesini ne kadar beğendiğini anlatan yazar "Roma'da Perosi'den önce Sistine Şapeli Korosu'nun yöneticisi olan Türk kastrat Domenico Mustafa'nın meleklerle yakıştırdığı sesinden çok etkilenmişti" diyor.

Domenico Mustafa'nın soyuna bir şekilde "Türk" sıfatını yakıştırmak için belki bir neden olabilir, o da ortografik. Domenico Mustafa'nın soyadı İtalyanca'da son hecesine vurgu yapılacak şekilde Mustafâ olarak yazılıyor. Bu tabii aynen Türkçe'de Mustafa dediğimiz gibi. Bunu yanısıra Arapça'da bu isim (مصطفى) Mustafa, Moustafa yahut Mustapha) hiç bir zaman son hece vurgulanarak söylenmiyor. Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerinde Mustâfa; Ürdün, Filistin gibi Ortadoğu ülkelerinde ise Mústafa olarak söyleniyor.

MUSTAFA VE RICHARD WAGNER

Mustafa 1880'lerin başında neredeyse opera sahnelerinde de boy gösterecekti. Üstelik de bir Wagner operasında. Olay şöyle gelişti. Richard Wagner son operası olan *Parsifal*'ı 1882'de bitirmişti. Besteci Mustafa'yı operasındaki *Klingsor* karakteri olarak kullanmak istedi. Operada kötü büyücü ve sihirbaz karakteri olan Klingsor, librettoya göre kendisini aralarına almayan Kutsal Kase-Tapınak Şövalyelerini yok etmeye and içmişti. Günahkâr ve şehvet düşkününü hayatı nedeniyle onların arasına katılmayacağını bildiği için son bir çare olarak kendini hadım etmişti. Ama bu bile şövalyelerin arasına alınmasına yetmedi.

Evet, Mustafa kastrattı ve Klingsor da opera icabı kastrattı. Ama Klingsor hikâyede erkekliğini ergenliğe ulaştıktan sonra kaybettiği için sesi soprano olamazdı. Bu nokta ilk başta gözden kaçmış olmalı. Neticede Mustafa'nın güzel sesine ve kastrat olmasına rağmen bu role uygun olmadığı anlaşıldı.

Bu olayın ne kadar gerçek olduğu şüphe götürür ama *Parsifal*'in prömiyeri 1882 Bayreuth Festivali'nde yapıldı. O yılın festivalinde tek seslendirilen eser oldu ve sezon boyunca onaltı kez gösterildi. Prömiyerde Klingsor'u seslendiren Alman bas-bariton Karl Hill, aynı zamanda Wagner'in *Nibelungen'in Yüzüğü* tetralojisinin 1876 prömiyerinde cüce Alberich'i seslendiren sanatçıydı.

Wagner *Parsifal*'ın Bayreuth dışında başka bir yerde icra edilmesini de istememişti. Bu yasak tam otuz yıl geçerli oldu, bu süre içinde *Parsifal* sadece Bayreuth'ta izlenebildi.

Alman bas-bariton Karl Hill, Parsifal'ın 2 Temmuz 1882 prömiyerinde büyücü Klingsor rolünde. Klingsor da rol icabı kastratti.

MUSTAFA'NIN EMEKLİLİĞİ VE ÖLÜMÜ

Domenico Mustafa emekli olduktan sonra yaşadığı Montefalco'da 17 Mart 1912'de 83 yaşında öldü, Montefalco mezarlığına gömüldü. Oturduğu ev ise günümüze "Villa Mustafa" adı altında pansiyon olarak hizmet veriyor.

Domenico Mustafa'nın İtalya'nın Montefalco şehri mezarlığındaki mezarı. Ortadaki kabartma, Mustafa'yı koro yönetmeni olarak gösteriyor. Mezar taşında ise, "Domenico Mustafà, Nel canto sacro e nel comporre maestro grande della classica Sistina perpetuo direttore, nacque a Sellano il XVI Aprile MDCCCXXIX mori a Montefalco il XVII Marzo MCMXII" yazıyor.

Hayatının son yıllarında bu çok özel insan ile görüşüp arkadaşlık etme şansına kavuşan Montefalcolu hemşerileri üstadın klasik müzik bilgisine ve ses kontrol yeteneğine hayran kaldılar. Hoş sohbet olan üstadın olağanüstü yaşamının çok ilginç detaylarını öğrendiler, unutulmaz anılarını, içinde yoğrulduğu müzik dünyasından ve Vatikan'dan aktardığı anekdotları dinlediler.

Domenico Mustafa'nın son yıllarını geçirdiği Montefalco'da adını taşıyan meydanın plaketi.

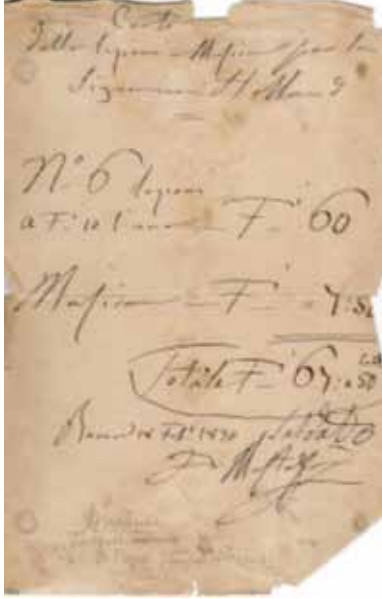
Montefalco'da Domenico Mustafa adı verilen bir meydan bulunuyor. Üstad, Montefalco'nun fahri vatandaşı olarak meydana bir plakette onurlandırılmış.

BASINDAN BİRKAÇ MUSTAFA HABERİ

23 Ocak 1875 tarihli "The Musical Standard" gazetesi Roma'dan verdiği haberde, Papa IX. Pius için verilen bir konserde Domenico Mustafa'nın sevilen bir motetinin seslendirildiğini yazıyor. Öğrendiğimize göre, Papa'nın korosuna verilen *Popolo Romano* (Roma Halkı) adı uygun değildi, çünkü bu koro sadece kontralto ve sopranolardan oluşuyordu. Mustafa'nın moteti mükemmel bir şekilde seslendirilmişti. Bu icradan çok memnun kalan Papa ünlü sopranişte memnuniyetini belirtmişti. Mustafa hakkında bir dedikodu magazininden alıntı olan şu sözleri buluyoruz: "Sayın Domenico Mustafa ses sanatçısı olan Şapel papazlarının en muhteşem örneği. Sesi de vakti zamanında çok geniş olan pür bir soprano ydu. Öğretim metodunun kusursuz olduğu düşünüldüğünden Roma'yı ziyaret eden İngiliz aileler arasında kendisinden ders almak pek moda olmuştu. Çıkardığı flüte benzer sesler öğrencileri arasında şaşkınlık yaratmış ve büyük hayranlık uyandırmıştı. İngiliz sosyetesinden müzik ve çay partilerine o kadar sık davet edilir olmuştu ki,

Vatikan bir din adamı için yakıştıksız gördüğü bu aktiviteleri dizginlemek zorunluluğunu hissetti. Ama hayranları için yine de St. Peter Meydanı'na veya Sistine Şapeli'ne giderek kendisini dinleme imkânı bulunuyordu. Ne zaman dinleyicileri söylediği 'birbirine bağlı tatlı nağme' örnekleri ile büyülenecek olsa, bayanların locasından 'İşte Mustafa! Ne harika ses!' fısıltılarını duymak mümkündü."

Domenico Mustafa'nın 18 Şubat 1870 tarihli faturası, Bayan Holland adlı bir öğrencinin aldığı 6 şan dersinin ve kullanılan notaların ücreti olarak kesilip gönderilmiş. Bu tarihte Mustafa 41 yaşındaydı ve on senedir Sistine Şapeli Korosu'nun yönetmenliğini yapıyordu.

1896 tarihli bir makale Papa XIII. Leo'un hayatından bahsederken şöyle yazıyor: "Paskalya öncesi Hristiyanların kutsal haftasında Roma'da yapılan ayinlerde Papa'nın bir kilise olarak kullandığı Vatikan'ın Ducale salonunda Maestro Mustafa'nın yönetiminde Sistine Şapeli Korosu motetler seslendirir. 1896'da 36 senedir Şapel korosunun yönetmeni görevinde olan yaşlı Mustafa, bir zamanların en ünlü sopranosu, ve ayrıca 'Palestrina redivivus,' yani "Yeniden doğmuş Palestrina" lâkâbı verilecek kadar başarılı ve yetenekli bir besteciydi. Ne yazık ki harikulade bestelerinin yayınlanmasına hiç bir zaman izin vermedi."

Mustafa'nın Sistine Şapeli'nin müzik yönetmenliğinden ayrıldığı haberi de 1902 Ekim'inde çeşitli gazetelerde çıkan haberlerde yer alıyor.

Üstadın ölümünün hemen arkasından 6 Temmuz 1912 tarihli Le Figaro gazetesinde "Mustafa et l'Arte Palestrinien" başlığı ile yazılmış övgü dolu bir yazı. Mustafa'nın sanatı ile Palestrina'nın müziği arasındaki bağlantıyı dile getiriyor: "Zamanının en büyük ses sanatçısı, onunla beraber nelerin öldüğünün farkında olmadan Montefalco'daki küçük villasında vefat etti... Domenico Mustafa,

Farinelli, Millico, Caffarelli, Velluti, Crescentini dizisinin son üyesiydi... Ama şimdi asıl kaybeden Mustafa değil Palestrina oluyor. Palestrina'nın majestik vokal müziğini artık kimsenin hakkıyla yorumlayamayacak olması ne kadar üzücü."

Domenico Mustafa'nın son çekilmiş fotoğrafı.

MUSTAFA'NIN MONTEFALCO'DAKİ EVİ

Mustafa'nın emekli olduktan sonra Montefalco'da yaşadığı "küçük villa" nasıl bir yerdi? Bu evin nasıl döşenmiş olduğunu, dolayısıyla Mustafa'nın zevkini, De Angelis'ten öğreniyoruz: "Çalışma odası mütevazı; bir yanda kuyruklu bir piyano, pencerenin önünde gül ağacından bir çalışma masası, raflarda portre üstüne portreler ve imzalanmış resimler, işte Gaspare Spontini ama ne Boito'nun resmi var ne de Verdi'nin; bilinen ve bilinmeyen ses sanatçıları ve öğretmenler; Palestrina'nın büyük bir yağlıboya tablosu, maun çerçevelerde Papa Pius X ile biten bir sıra imzalı papa portresi. Daha başka müzisyen portreleri, arkadaş ve akraba resimleri; el yazımı kartlarla ve notalarla dolu bir raf; bir kanep ve koltuklardan oluşan

“Sayın Domenico Mustafa ses sanatçısı olan Şapel papazlarının en muhteşem örneği. Sesi de vakti zamanında çok geniş olan pür bir sopranoydu. Öğretim metodunun kusursuz olduğu düşünüldüğünden Roma’yı ziyaret eden İngiliz aileler arasında kendisinden ders almak pek moda olmuştu. Çıkardığı flüte benzer sesler öğrencileri arasında şaşkınlık yaratmış ve büyük hayranlık uyandırmıştı...”

mobilya seti. Belli bir lüks içinde olan sadece bir salon var; iki büyük pencereden aydınlanıyor, yerde değerli ipek halılar ve duvarlarda hayali Umbria manzaralarını yansıtan tablolar. Sakin bir Franciscan görüntüsü ve verimli Valnerina vadisi önünde Beethoven’ın yüz kalıbı; değerli tablolar ve bir başka sanatçıya ait Spoleto görüntüsü, Benozzo’dan birkaç eser, İspanyol Madonnalar ve Simone Memmi, Filippo Lippi’den birkaç melek resmi; odanın köşesindeki bir kaide üstünde Shakespeare’in büstü; bronz bir Dante, değerli 15. yüzyıl baskıları ve antik kitaplarla kaplı bir masaya doğru eğilmiş bakıyor; etrafa saçılmış diğer portreler ve madalyonlar, kıvrımlar halinde duvarlara ve mobilyalara uzanmış rengârenk kumaştan asma perdeler.”

BESTECİ OLARAK MUSTAFA

Mustafa’nın 1855’de Sistine Şapeli Korusu için yazdığı ve eşsiksiz söylenen ilk bestesi “Miserere” dört ses ve koro için kaleme alınmıştı. Mustafa’nın çok beğenilen eserleri arasında bir diğeri de 1867 yılında Vatikan kilisesinde Aziz Peter anısına yapılan kutlamada icra edilmek üzere bestelediği ve üç koro için yazılmış olan motet “Tu es Petrus” dur. Bu eserin prömiyerinde Salvatore Meluzzi, Gaetano Capocci ve Mustafa’nın kendisi tarafından yönetilen üç koroda toplam 406 ses sanatçısı bulunuyordu.

1861 yılında Roma’da “hit” eser olarak değerlendirilen “Dies Irae” 7 solo ses ve koro için bestelenmişti.

Mustafa’nın kendi elyazısından 1885 tarihli bir bestesi: bas solo, koro ve org için “Gloria e Laudamus” (Kaynak: De Angelis).

“concertato a 7 voci e coro”). Bu eserin Franz Liszt’i çok etkilediği ve bazı eserlerine de ilham kaynağı olduğu biliniyor. Bu konu üzerine yapılmış araştırmalarda Mustafa’nın bestesinin zamanında nasıl karşılandığı üzerine alıntılar da var. Şapel’in günlükçüsü Clemente Duca, eseri şöyle tarif ediyor: “Bu motet ağırbaşlı ve ifade kuvveti yüksek. Yerinde modülasyonlar yapan bir modal yapısı var. Korodaki arkadaşlarımız eseri gayet akıllı şekilde, çok uygun bir tarz ve enerjiyle icra ettiler. Önemli kelimelerin anlamını ortaya çıkarmak için de değişik renkler kullandılar”.

Eser o kadar başarılı oldu ki *L’Osservatore Romano* gazetesi “Dies Irae” üzerine bir makale yayınladı, Mustafa’nın eserinin Papa tarafından çok beğenildiğini ve sopranistin modern yaklaşımları bir tarafa atarak Palestrina’nın sevilen tarzını benimsemesinin çok olumlu bir gelişme olduğunu belirtti. Gazete, müziğin kalitesi üzerine de şöyle diyordu: “Mustafa’nın bu duyduğumuz üçüncü eseri ölümsüz Palestrina’nın stilinde besteler yapma yönünde ne kadar yol aldığını gösteriyor. Bu eserin ana öğeleri güçlü armoniler, kuvvetli bir ifade tarzı ve klasik tarzda kullanılan hoş melodiler oluyor”.

Domenico Mustafa’nın bestelerinin çoğunluğu, özellikle Sistine Şapeli Korusu için yazılmış olanlar ve bazıları org eşliğinde olan eserler, kendi isteği üzerine yayımlanmadı. Mustafa’nın düşüncesine göre bu eserler zaten Vatikan’ın isteği ile özellikle Şapel Korusu için yazılmış ve karşılığı da Şapel tarafından ödenmişti, bunları ticari olarak yayımlayarak tekrar para kazanmaya çalışmak uygun olmazdı. De Angelis’in aktardığına göre bir seferinde bu dini eserlerinden biri Perugia

katedralinde icra edildikten sonra zengin bir Amerikalı besteyi 80,000 Lire karşılığı Mustafa'dan satın almak istemiş ama üstad bu çok cömert teklifi nazik ama kararlı bir şekilde reddetmişti.

Mustafa 1903 Ocak'ında Vatikan'dan ayrılırken bütün bestelerini de yanına aldı, bunları Montefalco'ya taşıdı. Bu el yazma notalar Mustafa'nın ölümünden sonra varislerine geçti. Mustafa'nın varisleri Roma'da yaşayan yeğen çocukları, Montefalco'da yaşayan Dr. Ignazio Tassinari ve yeğenlerin ailesinden bir torunun kayınpederi olan bay Domenico Sanguigni'ydi. De Angelis'in yazdığına göre Mustafa'nın sadece bay Sanguigni'nin elinde olan eserlerinin sayısı bile yüzden fazla. Doktor Tassinari'nin elinde de en az on eserin notası bulunuyor. Varislerle ve Mustafa'nın besteleriyle ilgili bu bilgileri 1926'da veren De Angelis, Mustafa'nın eldeki eserlerinin dökümüne de kitabında geniş yer vermiş.

Mustafa'nın Vatikan için bestelediği eserler arasında şunları saymak mümkün: *Miserere* (1855), *Benedictus a 6* (1859), *Dies irae* (1861), *O salutaris hostia* (1865), *Tu es Petrus* (1867), *Ave Maris stella* (1867), *Benedictus a 5* (1870), *Civitas Jerusalem* (1875), *Oremus pro Pontifice nostro Pio* (1877), *Messa con accompagnamento di organo* (1878), *Domine salvum fac* (1879), *Inno dei ss. Cirillo e Metodjo* (1881), *Oremus pro Pontifice nostro Leone* (1892), *Sanctae Michael* (1892), *Jubilate Deo* (1893), *Libera me Domine* (1893), *Ait Samuel* (1895), *Cantate Domino* (1897), *Messa da Requiem* (1900), *Mater Christi* (1901), *Haec dies* (1902).

BİR ÖNERİ/DİLEK

Günümüzde İnternet arama motorlarını kullanarak Mustafa'nın eserlerinin CD kayıtlarını bulmak mümkün olmadı.

Mustafa'nın notalarının varislerinin elinde olmasının yanısıra bir kısmının Perugia'da ve Messina'da arşivlerde olduğu biliniyor. Bunların tümünün halihazırdaki yerlerini saptamak, kopyalarını bir araya koyup elden geçirmek ve nihayet ses kayıtlarını yapmak, özellikle Palestrina'nın müziği gibi dini koro müziğine ihtisaslaşmış toplulukların ve bu konuyla ilgilenen müzikologların ileride ele alabilecekleri ilginç bir proje olmaz mı?

Not

Arkadaşlarım Amr El Abbadi, Antonio Cortijo Ocaña, Ender Kuntsal ve Ruşen Eşref Yazgan'a ilgileri için teşekkür ederim

KAYNAKÇA

"A castrato sends in his bill..." - www.jot101.com internet sitesi, 9 Ağustos 2013.

Patrick Barbier, *The World of the Castrati*, Souvenir Press, Londra, 1996.

Richard Boursy, *The Mystique of the Sistine Chapel Choir in the Romantic Era*, *The Journal of Musicology*, Cilt 11, No. 3, 1993, s. 277-329.

Emma Calvé, *My Life*, D. Appleton and Company, New York 1902, s. 63-65.

Nicholas Clapton, Moreschi, *The Last Castrato*, Haus Publishing, Londra, 2004.

Alberto De Angelis, *Domenico Mustafà - La Cappella Sistina e la Società Musicale Romana*, Nicola Zanichelli (ed.), Bologna, 1926, s. 7-8, 84-88, 167.

Zsuzsanna Domokos, "Liszt's Church Music and the Musical Traditions of the Sistine Chapel" - *Liszt and the Birth of Modern Europe: Music As a Mirror of Religious, Political, Cultural, and Aesthetic Transformations*, Michael Saffle, Rossana Dalmonte (Eds.), Franz Liszt Studies Series, Pendragon Press, 2003, s. 25-46.

Angus Heriot, *The Castrati in Opera*, Secker & Warburg, Londra, 1956.

Robert Hugill, "Handel's Castratos - Senesino and Carestini", www.planethugill.com internet sitesi, 14 Ekim 2012.

Jürgen Kasting, *Luciano Pavarotti, the myth of the tenor*, Northeastern University Press, 1996, s. 65.

Başak Kayapınar, "Bel Canto'nun Teknik Özellikleri" www.operaturkiye.com Opera Türkiye internet sitesi, 15 Ağustos 2011.

George Henry Hubert Lascelles, 7. Earl of Harewood, *Opera*, Cilt 6, Ocak 1955, s. 222.

Christopher Nicholson, Richard and Adolf, Gefen Publishing House, 2007.

C. Pietrangeli et al., *The Sistine Chapel*, New York, 1986.

Dierk Rabien, *Die komische Figur in der neueren Oper und die Commedia dell'arte*, Freie Universität Berlin, 1973, s. 237.

Jean-Jacques Rousseau, *Dictionnaire de musique*, 1768.

Salvatore de Salvo Fattor, "Mustafa, Domenico". *Dizionario Biografico degli Italiani*, Istituto dell'Enciclopedia italiana, Cilt 77, 2012.

Desmond Shawe-Taylor, "A Gallery of Great Singers 3- Emma Calvé 1858-1942," *Opera*, Cilt 6, No. 4, Nisan 1955, s. 18-23.

The Century Magazine, "Pope Leo XIII and his Household", Şubat 1896, Cilt 51, No. 4, s. 598.

The Downside Review, "The Centenary of St. Gregory in Rome", Cilt 10, 1891, s. 135.

The Musical Standard, 23 Ocak 1875, s. 55-56.

Voltaire, *Candide*, Dover Publications, 1991 baskısı, XII. bölüm.